

Idea česko-slovenské státnosti

Československá republika by v roce 1918 zřejmě nevznikla, pokud by o čtyři roky dříve nevypukla první světová válka, ve své době nazývaná jako „velká válka“. V souvislosti s jejím začátkem (a hrozbou opětovné germanizace českých zemí v jejím důsledku) se v letech 1914 a 1915 zrodila idea česko-slovenské národní samostatnosti a státnosti. Nejprve v úzkém okruhu intelektuálů, později se pro tuto myšlenku nadchla také široká veřejnost.

Před válkou žili Češi a Slováci téměř po čtyři staletí v habsburské monarchii, zahrnující také Uhersko. Zatímco Slováci čelili národnostnímu a jazykovému útlaku až do roku 1918, postavení Čechů v rámci Rakouska se od konce 18. století citelně zlepšovalo. Posledních čtyřicet let dokonce významně participovali na politickém a hospodářském životě předlitavské (západní, rakouské) části rakousko-uherského soustátí.

Od roku 1873 podporovali skrze svou vlastní politickou reprezentaci semknutou kolem původní *Národní strany* vídeňskou vládu (tzv. *pozitivní politika*). Získali vlastní vysoké školství, plně se etablovali v systému politických stran a těšili se i značné ekonomické prosperitě: české země se staly průmyslově nejvyspělejší částí Předlitavska. Politická reprezentace tehdy neměla důvod usilovat o vystoupení z monarchie. Na Slovensku byla situace o poznání horší. Slováci nadále čelili silným snahám uherské vlády o asimilaci a úplné pomadarštění.

Pohled z Petřína na Prahu v roce 1917.

Dokonce i po vypuknutí války (prakticky až do roku 1916) české politické strany pokračovaly v tzv. *pozitivní politice* vůči Vídni, a to i přesto, že v létě roku 1914 byly v souvislosti s válkou omezeny občanské svobody, zavedena cenzura, uzavřeny sněmy a vydány válečné zákony. Doufaly, že jejich loajální postoj k Vídni jim po vyhrané válce přinese výhody a naplnění státoprávních požadavků, mezi které patřila jednota českých zemí a jejich samosprávné postavení, nikoliv osamostatnění.

Pouze malá skupinka, soustředěná kolem profesora pražské univerzity a předválečného poslance rakouského parlamentu Tomáše Garrigua Masaryka, už v létě roku 1914 rozpoznala hrozící nebezpečí: válka bez ohledu na budoucí výsledek výrazně posilovala vliv sousedního Německa v rakousko-uherské monarchii. Rýsovala se dokonce perspektiva budoucího spojení obou německy mluvících zemí, čímž by se česká národní svébytnost ocitla ve velkém existenčním ohrožení, už vzhledem k významné přítomnosti etnických Němců i přímo v českých zemích, ve kterých tvořili téměř třetinu obyvatel.

Masaryk vytkl českému národnímu hnutí nový cíl: využít světové války a usilovat o vlastní státnost. Tu ovšem nehodlal omezit pouze na české země: případný český stát by se totiž jen velmi těžko prosazoval v zeměpisném prostoru ze tří stran obklopený mocným Německem a ze čtvrté strany ohraňčený velkým Uherskem. Navrhoval proto spojení českých zemí se Slovenskem, díky kterému by nový státní útvar, posílený o miliony příbuzných Slováků, vystoupil z velmi nevýhodného geopolitického sevření a mohl by se rozvíjet jako plnohodnotný partner ostatních evropských zemí. Platformou Masarykova hnutí přitom nebyl český (nebo česko-slovenský) nacionalismus, nýbrž především ideály občanské společnosti, republikánství a moderního evropanství, včetně respektu k menšinám.

Se souhlasem předních domácích politiků se čtyřiašedesátiletý Masaryk na přelomu let 1914 a 1915 odebral do emigrace, aby tam odvážnou vizi vzniku nového státu prosazoval před vládami dohodových zemí, které tehdy bojovaly proti Rakousku-Uhersku. K jeho zahraniční akci se brzy připojili také mladý docent Edvard Beneš a ve Francii žijící Slovák Milan Rastislav Štefánik. V únoru 1916 vznikla *Národní rada československá* v Paříži, o dva roky později byl Masaryk dohodovými vládami oficiálně uznán za hlavu odboje a reprezentanta budoucího státu. Od roku 1917 Masaryk disponoval také vlastní vojenskou silou: armádou 90 000 legionářů (většinou se jednalo o bývalé rakousko-uherské zajatce české a slovenské národnosti). Spojení s domovem mu zajišťovala tajná zpravodajská organizace *Maffie*, strukturovaná jako odbojové hnutí (byť neozbrojené).

Vedle Masaryka o samostatnost usilovali také nepočtení rusofilové kolem Karla Kramáře a Aloise Rašína, kteří zůstali v českých zemích (jejich cíle s nimi sdíleli také čeští rusofilové na území Ruska).

Předseda Národní rady československé T. G. Masaryk po příjezdu do amerického Chicaga v květnu 1918.

nebyl vykonán. Po nástupu nového císaře Karla I. a částečném obnovení ústavního života v monarchii (1917) byli dokonce propuštěni na amnestii.

Mobilizace v roce 1914 a obrovské lidské ztráty už v prvních měsících války značně zradikalizovaly českou i slovenskou veřejnost. Dosavadní loajalitu vůči státu a trůnu vystřídala nevole a posléze i nenávisť ke všemu rakouskému a uherskému. Válka „za cizí zájmy“ přitom vstoupila téměř do každé rodiny. 26. července 1914 vojenské úřady v Rakouska-Uhersku vyhlásily mobilizaci záložníků, o pět dní později rozšířenou na všeobecnou mobilizaci. Do zbraně byly povolány ročníky 1877 až 1892 (čili muži ve věku od 22 do 37 let). Záhy následovaly další odvody. Nakonec byli odvedeni všichni zdraví muži ve věku od 18 do 54 let. Přestože Češi měli vysoké zastoupení v důstojnickém sboru rakousko-uherské armády, čeští vojáci a české pluky rozhodně nepatřili mezi nejspolehlivější. Desetitisíce českých a slovenských odvedenců na frontě dobrovolně přecházely do ruského a srbského zajetí, a to už na začátku války.

Radikalizujícím se náladám ve společnosti a úspěchům Masarykovy zahraniční akce se na jaře roku 1917 přizpůsobily také domácí politické strany. Ustoupily od své dosavadní koncepce *pozitivní politiky*. Využily liberalizace a uvolnění režimu za vlády nového císaře Karla I. a po znovuotevření rakouského parlamentu začaly požadovat „národní (státní) svébytnost“ pro české země a Slovensko spojené v jeden celek. Do čela domácího hnutí se postavili Kramář s Rašínem. Založili novou politickou stranu – *Českou státoprávní demokracii*. Ačkoliv nežádali otevřeně vystoupení z monarchie, přesto svoji politiku sladili s Masarykovým programem.

Americký prezident Woodrow Wilson mezitím upřesnil své podmínky pro uzavření míru s Rakouskem-Uherskem. Zatímco v lednu 1918 žádal jeho federalizaci, v červnu se již vyslovil pro vytvoření nových států, včetně československého, na jeho území. Vedle intervencí TGM jej k tomu přiměl také *Kongres utlačovaných národností Rakouska-Uherska*, který se v dubnu sešel v Římě a na kterém Čechoslováci, Jihoslované, Italové, Rumuni a Poláci požadovali rozdělení monarchie jako vyjádření jejich společné vůle.

V červenci byl v Praze ustaven *Národní výbor československý* v čele s Kramářem, který měl v okamžiku rakousko-uherské kapitulace převzít moc, vyhlásit samostatnost Československa a předat moc do rukou exilové *Národní rady*, která by se urychleně přesunula do vlasti...

Češi a Slováci se ve své převažující většině od počátku neztotožňovali s válkou ani s válečnými cíli Rakouska-Uherska. Svoji dosavadní vlast začali náhle vnímat jako „cizí“, a dokonce jako agresora a původce války, který napadl příbuzné, slovanské Srbsko a Rusko. Avšak myšlenka dosažení vlastní státnosti se mezi veřejností šířila až později, v letech 1917 a 1918.

Během války se obyvatelé českých zemí potýkali s vážným nedostatkem potravin. Bylo zavedeno přídělové hospodářství. Na snímku prodej mouky u pražské Nové radnice v dubnu 1915.

Zatímco na ruské a srbské frontě mnoho českých a slovenských vojáků dezertovalo nebo se nechalo zajmout, na italské alpské frontě naopak patřili mezi odhodlané bojovníky. Zřejmě k tomu přispěla jazyková bariéra a pocit odcizenosti vůči Italům.

Revoluční nálady v českých zemích na konci války nepřiznivala pouze očekávaná kapitulace Rakouska-Uherska, ale také odvozy zásob potravin do centrálních částí říše, především do Vídně. Jejich nedostatek vyvolával veřejné protesty.

Proti hladovým bouřím rakouská policie i armáda tvrdě zasahovaly. Například v moravském Prostějově bylo v dubnu 1917 zastřeleno 23 lidí. Při oslavách svátku práce 1. května 1918 zase mnozí demonstranti volali po změnách po vzoru bolševického Ruska.

Bloky v první světové válce

Země Dohody

Francie, Velká Británie, Rusko, Itálie, USA, Belgie, Srbsko, Černá Hora, Řecko, Rumunsko, aj.

Ústřední mocnosti

Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko a Bulharsko

V letech 1914 a 1915 se v Praze zformovala idealistická skupinka politických rusofilů, která doufala v „osvobození“ českých zemí ruskou carskou armádou. Prála si obnovu středověkého českého království, spojeného v personální unii s Ruskem. Její členové byli záhy pozatýkáni.

V srpnu 1914 vznikl v rámci ruské armády výzvědný a propagandistický oddíl Česká družina složený z ruských Čechů. Jednotka se později změnila ve střeleckou brigádu a v roce 1917 se stala základem vznikajícího legionářského vojska v Rusku.

Prapor České družiny v bíločervených národních barvách, doplněný historickými znaky. Rusofilové vždy počítali s připojením Slovenska k „českému království“ jako jeho „čtvrté země“.

Naděje rusofilů

Během první válečné zimy 1914 až 1915 postupovala ruská vojska přes polské území směrem do vnitrozemí Rakouska-Uherska. Skupinka kolem K. Kramáře a A. Rašína si tehdy dělala naděje, že ruská vojska brzy vstoupí i na české území. Zkoncepovala tajný plán, podle kterého by pod ochranou ruských vojsk mohlo vzniknout „české království“ ve středověkých hranicích, popřípadě zahrnující i Slovensko, Lužici, celé polské Slezsko a část Rakouska. Království by bylo spojeno s Ruskem v personální unii či ve *Slovanském impériu*. Na český trůn by usedl některý ze členů ruské carské dynastie Romanovců.

Čeští rusofilové se nevzdali svých ideálů ani po vzniku Československé republiky v roce 1918. Podporovali založení české pravoslavné církve i prosazovali zavedení ruštiny na školách na Podkarpatské Rusi.

S rusofilskou orientací zásadně nesouhlasil T. G. Masaryk, který ani v exilu nevyvíjel žádnou podstatnější aktivitu na ruském území (byť Rusko bylo členem *Dohody*), pokud v něm počátkem roku 1917 nebyl sesazen car. Na snímku vpravo je poslední ruský car Mikuláš II., který byl později i s celou rodinou zavražděn bolševiky.

Karel Kramář (1860–1937)

Významný český politik, disponující od mládí velkým majetkem, představitel českého rusofilství a monarchismu a vůdčí osobnost domácí politické reprezentace na sklonku první světové války.

Před válkou působil u *mladočechů*. V letech 1915 až 1917 byl vězněn (rakouský soud nad ním dokonce vynesl rozsudek smrti). V letech 1917 a 1918 zastával post předsedy nové politické strany *České státoprávní demokracie*, která usilovala o česko-slovenskou státnost, i domácího *Národního výboru*. V listopadu 1918 se stal předsedou první československé vlády. Byl názorovým oponentem TGM. V polovině roku 1919 odstoupil z funkce ministerského předsedy, avšak v politice se nadále silně angažoval. Podporoval pravoslaví v českých zemích. Měl ruskou manželku Naděždu Nikolajevnu Chludovovou Abrikosovovou.

Idea samostatného Československa jako moderní parlamentní republiky se zrodila v roce 1915 v okruhu politického exilu kolem osoby TGM. V následujícím roce byla v Paříži konstituována *Národní rada československá*, kterou v létě roku 1918 vlády dohodových zemí uznaly za předstupeň politické reprezentace nového státu.

T. G. Masaryk (1850–1937)

Významný český a evropský myslitel, zakladatel Československa a jeho první prezident se narodil 7. března 1850 v Hodoníně. Jeho neobvyklé příjmení vzniklo přepisem ze slovenského příjmení jeho otce Masárik (česky řezníček). Později si své jméno doplnil ještě o příjmení své americké manželky Charlotty Garrigue, se kterou se oženil v roce 1878.

Přestože Masaryk pocházel z chudých poměrů, dosáhl kvalitního vzdělání na univerzitě ve Vídni. Od středoškolských let až po své pedagogické působení na vídeňské univerzitě se živil především doučováním bohatých studentů. Ve Vídni přednášel několik let jako soukromý docent bez nároku na plat. Teprve až publikace jeho habilitační práce *Sebevražda jako masový sociální jev přítomnosti* mu v roce 1881 přinesla věhlas a uznání. O rok později přijal místo mimořádného profesora na české části rozdělené pražské univerzity.

Až do roku 1914 se Masaryk věnoval především vědecké a pedagogické činnosti, ačkoli současně byl i politicky činný. Vložil se do sporů kolem podvržených *rukopisů* (*Kutnohorského* a *Zelenohorského*), vystupoval proti antisemitismu (tzv. *hilsneriáda*) a protiněmeckému šovinismu. Založil vlastní politickou stranu – *Českou stranu lidovou* (tzv. *realisté*), vykonával mandát poslance rakouského parlamentu a zaujal i jasné stanovisko ke státoprávní otázce: požadoval federalizaci monarchie. Odmítal jak nekritické rusofilství, tak i radikální český separatismus.

Po vypuknutí první světové války ale zásadně změnil názor. Pro národní hnutí určil zcela nový ambiciózní cíl: státní samostatnost! Obával se totiž, že válka by mohla významně posílit německý vliv ve střední Evropě.

Odešel do exilu bojovat za československou státnost. V roce 1918 ho domácí politická reprezentace v tichosti a skrytě před rakouskými úřady uznala za hlavu československého národního hnutí. Dne 14. listopadu 1918 byl v nepřítomnosti zvolen prvním československým prezidentem. Později byl zvolen na další tři řádná funkční období. 14. prosince 1935, po sedmnácti letech a jednom měsíci, pětadesátiletý TGM abdikoval ze zdravotních důvodů. Parlament ho tehdy ocenil čestným titulem „Prezident Osvoboditel“. Zemřel 14. září 1937 na zámku v Lánech.

